

فهزای رۆشنبیری کوردی

سه لاج جه لال

له کوپوه دهست پێبکهین له بواری رۆشنبیری کوردی؟ له م بارودوخه زهمه نیککی به بی ناگایی برپوه، ئهرك و گرنگی میدیایی چون پهبه ندیان بهوانی تروه بهرجهسته کردوه؟ له روداو مپژویی و کودهتا تهنتولۆژیه کاندای چی خویندنهوه و ناماده کاریهك کراوه؟ چون به پوری روداو کانی واقیعدا کراوه تهوه و بهرهمه پینان له فها و پانتاییه کاندای دهکات؟

لهقهیرانی ون بونی روخسار و مه رگی جه دهل و مه عریفه یه دا چون رهش له سپی جیا بکهینهوه؟ په یام و گرنگی رۆشنبیری و رۆشنبیر چییه؟ ئیستا به ههمو دا هینه ر و گروگالکهریک دهگوتیت رۆشنبیر و نوسه ر.

میدیا پشپهرکی گۆزان کاری و ده رختنی نادیارو زانیاری نوێ و هوشیارکردنهوه و عه قلیه تی گفت و گو کهر له سه ر روداو و په یه ندی و نامراز و هۆکاره کانی گه یاندن و لیک تیگه یشتن له هه لۆیست و نه زمون و فه رهی شیواز و مامه له ی گشتگیری و دۆزینه وه ی زمانی نوێ ده خاته ژیر شه پولی برکردنهوه و گومان بو گۆزانی بنه رته ی.

کاری رۆشنبیر خویندنهوه و گۆرینی وینه ی خوێ و کیشه یه له گه ل فیکری خویدا، تیکشکاندن ته بابیه له گه ل ده سه لات، هه لۆیسته کردنه له و شته ی بری لیده کهینهوه، شه ری ئیستاش جهنگی گۆزانکاریه له ده ستور و یاسا و پشکه وتن و دا هینان و ئیسه کردن و خو دۆزینه وه و پشپهرکی و رای جه ماوه رییه .

نه ده سه لات بو ره خنه هه یه و نه وه هم بو رۆشنبیری و نه خستنه سه ر و جه ده لیک بو زانیاری و خویندنه وه ی روداوی رۆژانه و نه رکی تری رۆژنامه نویسه هه وال و دا هینانی رۆشنبیری هه یه، رۆشنبیر چاویکی تره بو سیاسی و پرۆژه یه کی جیگره بو ی و په یه ندی راسته وخو و ناراسته وخو ی به کیشه ی فیکری و سیاسی و کو مه لایه تی و نابوری و هه مو هیزی جولانه وه و په یه ندی و گۆزان له گه ل سه ر وشت و واقیعدا . به دۆزینه وه ده رختنی کردار و موماره سه وه هه لۆیسته کانه وه .

ناشکرایه له کادری حیزبیکه وه هه تا ماموستا و پزیشک و فه رمانبه ر و ریکه راوه پشهبیه کان و . . تاد رۆشنبیرن، وه کو (عه لی حه رب) نامازه ی پیده کات:

(رۆشنبیری به مانا گشتگیریه که ی دروست کردنی ژیان و کارکردنه له سه ر سه ر وشت، شیوه یه که له شیوه کانی گه یاندن و ئالوگۆز، به م واتایه مرو ف بی رۆشنبیری ناییت. ئه گه ر له که سانی کاری فیکری بیت یان له که سانی کاری ده ستی، له بنه رته دا مرو ف به بی فیکر نیه). 1. 38

تویژه کانی رۆشنبیری زور ئاست ده گرنه وه، کامه یه دا هینه ر و ئه رک و سیفاته کانی؟ ئه وانیه ئه رکی گۆزانیان له ته ستو دایه و به فیکره کانیان ئیمه و جیهان ده گۆرن؟ چون له پانتاییه کانی فیکر و مه عریفه دا کار ده که ن؟ کام نامه یه یان پیه بو ئیستا و ناینده؟ چون ده روانه به جیهانی بون؟ چون دیوار و به ربه سه ته کان تیکده شکینن؟ چون ده ماخه نه ناو گومان و برکردنه وه و پرسیاره وه .

کاری بیرمه ند تیپه راندن و خستنه سه ر و ده ستنیشانکردنی گرفت و قهیرانه کان و کیشه و مملانی و نادیار و شته ونه کان و دامه زراندنی چه مکی نوێ و تیکشکاندن چه مکی باوه کیشه ی له گه ل فیکری خویدا یه و هه ولی دامه زراندنی ده سه لاتی رۆشنبیری ده دات.

هه مو دهسه لاتیکی دیموکراتی زیاتر بایه خیان بهم هه لئار ددهیهی رۆشنبیری داوه (لینین) (پوشکین) به واقعی تر و باشر ده زانیت له (مایکوفسکی) ئەو به دهنگی شوێشی برولیتاریا له قه له م ده دات، دواى سه رکه وتنى شوێش ده پوکیتته وه.

چاویک به زۆر له و نوسینانه دا بخشین له رۆژنامه کوردیه کاندایا ده بنه وه، جگه له نوسینی سه رپیی هیچی تر نین، توانای به دوا داچون و پرسیار و خویندنه وهی رابردو ئیستا و به دوا داچونی ره و داو دایه لوگیان نیسه. زۆر چاویکه وتن له که ناله کان گۆنگره کانیا ن هیچ مانا و شیواز و جه وه هری پرسیاریا ن تیا دا نیه، میدیا و بلا و کراوه ی نازاد نیه.

ئه رکی رۆشنبیر گۆپینی واقع و به ره و پێشبردنیه تی، شکاندنی به ره به سه ته کانی فیکری چه ق به سه تو دیواری تاریک و سنوره. که سی پرسیار که ره ئەوهی ده بخوینیتته وه ده یگۆپیتته وه بو پڕۆیه کی به ره مه پین. بو ئه رکه مه عریفیه کانی. یا خود پینگی له پڕۆیه گرنگی گۆرانکاریه کاندایا؟

میدیا ی کوردی ئاسوی مه عریفیا ن نه کردو ته وه و پرسیاریا ن نه هینا وه ته ئارا وه، زۆره ی لاپه ره کان به با سه سا وه کانی میژوو پالنه وانیتتی و هه لدانه وهی لاپه ره زانرا وه کانی رابردو برین کولاندنه وه و هتد. ره ش ده بنه وه. ده بو به پرسیار و به دوا داچون و گه پران پڕبکر دایه ته وه. به زانیا ری و دا هینان و به جیهانی بون.

چی به دوا داچونیک بو جوتیارانی کورد کرا؟ چون وه زا ره تی کشتوکال و پیشه سازی و نا وه دان کردنه وه و کاره با یا ن خستو ته ژیر پرسیاره وه؟ ئەی بو کیشه کۆمه لایه تیه کان و شارستانی و کریکارانی مه عریفه و را گه یا ندن چی کرا وه؟ له سه دان پرسیا ری گرنگ روبه رومان ده بنه وه له کیشه نه تنو لۆژی و مه عریفیه کاندایا.

نایا کۆمه لگه ی کوردی ئیستا له چی ناستیکدایه؟ چی قوتا غینکی له گه شه سه ندنه کاندایا بریوه؟ به ره و کوی ده چیت؟ کامه یه پینگی له مۆدیرنیتته و پش مۆدیرنیتته و به جیهانی بون، ده کریت کۆمه لگه یه ک به نا و ئەو هه مو گۆرانه بالا یا نهی ده سه لاتدا تپه رپیت و نه توانیت گۆرانیکی ریشه یی بکات؟ ئەمه ش کاری که سه کانی فیکر و به شه کانی میدیا یی و زانکوکان و نامه کانی ماجستیر و دکتورایه.

بو چی نه توانرا وه به ره و گۆرانکاری بچین؟ ئەمه ش ده گه رپیتته وه بو ده سه لات زۆره ی که سه کانی رۆشنبیری دامه زرا وه کانیان خسته خزمه تی ده سه لاتته وه، به م شیوه یه ش هه میشه بیرو پرسیاریا ن کوشتوو و ئیمه شیا ن کردو ته سه ما که ری پالنه وانیتیه کان، ئەم هه ژانه کاری بواری رۆشنبیری بو بتوانیت ده سه لاتی خو ی هه بییت، هیچ نا ته با ییه ک نه بو وه و ده سه لاتی رۆشنبیریش به رجه سه ته نه بو وه، ئەویش ده سه لاتی ره مزیه واته ده سه لاتی قسه و نوسینه، به رامبه ر شمشیژ و دارایی وه (علی حرب) ئاما ژه ی پیده کات. کورد تا ئیستا به شداری هیچ شوێشیکه ی پیشه سازی و بوژروازی و کشتوکالی و ریشه یی نه کردو وه هه رو وه ک (فیصل ده راج) ئەو ره خنه یه له فه زای عه ره بی ده گریت، به رده و ام له جیهان به دا برا ی و له ناو خو شدا به دوا که وتویی ما وه ته وه.

میدیا و رۆژنامه و فه زاکانی رۆشنبیری له نا وه ندی قهیرانه کانه وه نه ژیا ونه ته وه هه تا ناکو کی پڕۆژه کان له نیوان ده سه لات و مه عریفه دروست بییت و فه زایه کیان نه خو لقاندو وه به ره و زمانیکه ی رۆشنبیری و کۆمه لگه یه کی مه ده نی بچین و له دایه لوگی شارستانی و به جیهانی بوندا به شداری بکه یین و به شداری له گۆرانه کانی به جیهاندا بکه یین و به رو ی واقع و بزوتنه وه و ئالۆزایه کاندایا بکریینه وه. *

له سه ده ی بیر کردنه وه و پشبینی جهنگی هه ساره و گه ردونی چون بیر بکه یینه وه و چون پرسیاره کاتمان به ره هم به یین؟ پشپڕکی زانسته کان پیتوانه ی ژماره یی بریوه و پرسیاریش له سه ر رۆشنبیری کوردی له جیهانی له هه مو ئەو بو شاییه فیکری و مه عریفی و

فەلسەفە و زانستىيەنى ھەيەتتى لە پەيوەندى و پروژەو کردار و خویندەنەو و بەرھەمھێناندايە؟ چۆن دەروانىنە شوناس و كەلتور و بەجیھانى بون؟ لای (علی حرب) بەجیھانى بون پيويستی خویندەنەو ھەيەتە بە لوچيكي نوێگەريانە و مەودای بونگەرى و بە زمانى روداو و لوچيكي تێگەيشتن مامەلەى لەگەڵدا دەكریت نەك وەكو دۆزەخ يان بەھەشت سەير بكریت. ئیئمەش نەمانتوانیو ھەدەلێك بەكەين؟ كامەيە ئەو پروژانەى بونەتە ھیللى جياكەرەو؟.

چۆن بتوانين ئیستايەك بو ئايندە ئامادە بكەين و باس لە شوناسى رۆشنبیری بكەين؟ كاتێك (علی حرب) ئاماژە بە شوناسنامەى رۆشنبیری دەكات:

(دوبارە داھێنانەو و پێكھێنانەو و بەزانستى کردنى كۆنەو و بەكۆمپيوتەرکرنى ئابوریەکان و بەعەقلکردنى سیاسەکان و بە گەردون کردنى بیرو زانیەکانە). 2012.

چۆن ئەو ھەورە تاريكەنە بېرىن بو گوندی گەردونی؟ ئایا چى پرسيارىكى زیندو لەدايك بوو؟ چۆن بتوانين لەو گەردەلولانەدا زویەك بدۆزینەو؟ كاتێك پيويستمان بەدامەزاندنەو نوێ ھەيە، دەكریت لەسەر چەمكەكانى ئەمەرو خومان دامەزرتين؟ لەكاتێكدا رابردومان پرە لەو تاريكەنە ھيچ چيگە و سنورىكيان نەھيشتوتەو لەو زەمەنە درێژانەى داگرکاری و داخراوى كوردستانەو بو کرانەو.

لەدەريای گومان و پرسيارەو و چۆن بچين بو پيشهات و روداو و ئەگەرەکان؟ ئايندەش لەسەر داھێنانەكانى ئەمەرو پيشبيني دەكریت، بە جیھانى بونیش ئەگەرێكە رويەرو بەرومان بوئەو و توانای جەدەلى سواى نيە، پرسيارەكانى ئیستاش توپکاریەكن لە ئیستا و ئايندە و رابردوماندا و پيويستە بە توانا و ھيژيكي داھێنەرانە پەريان پيبدەين، رۆشنبیری زیندو ھەمیشە رەگ و ريشالى خوێ دەكاتەو و لەگەڵ رەوتە ژمارەيى و پيوانە گەيەندراوہ چرکەبيەكەى گەردوندا گەشە دەكات و ديوار و ئاستەنگەکان دەبپیت و لە سنورى نەتەو و رۆشنبيريەکان دەپەريئەو.

ئیستامان جياوازە لە رابردو ، جیھان بچوك بوئەو بو وینەو چەمك و سيمبول و باگرارى کردن و دۆزینەو، بو شاشەيەك ھەلگری چالاكى و ئاكار و بەھا و ھەلوپست و بیرو روانیمانە و بە ھەمو ميژو رەنگ بوو بە روداو و کارەساتەکانەو ھەموى يەك چرکەيە.

ئەو ھەي گەنگە خویندەنەو پيگەكانى رۆشنبيريە ئەو پەيوەنديانەيە بونەتە دارشتنى ئیستايەكى تاريك، ناچارين بيانېرين و ئەرك و خالى وەرچەر خان بزانی؟ لە پەيوەنديەکان بە جیھانى دەرەو و ناوخو، لە سړینەو و نوسینەو، لە کردار و نامە و گەياندەکان، لە تاريكى و روناكى، لە لابردن و بونیدان، لە ئامراز و وەرچەر خان و بەرھەمھێنان... ھتد.

و ھەمەكانى رۆشنبیری چيە؟ چۆن مۆديرنيزم كەلەپورى خویندوتەو؟ ئایا دەتوانين زەمەنى سەر بە مۆديرنيزم لە ئەشكەوتى (جاسەنە) ھە ديارى بكەين (شيخ مەھمودى) رۆژنامەى بانگى ھەقى تيا دەرکرد؟ بەھاو كيشە بو بونى يەكەم چاپخانە لەچياكانى لوبنان (علی حرب) ئاماژە بە زەمەنى مۆديرنيتەى عەرەب دەكات، چى ھيژيكي رەخنەيى لە ھاتن و چونى ئەم پروژە فيكریانەدا كراو؟ يان تاكەكانى بەجیھانيكەر چۆن تايبەتە نديتتە كانيان راھە كروو؟ كاتێك پرسيار و كيشەكانى گەردون و جیھان بە دريژايى ميژو بەسەرمانا كەلەكە بون. لەكاتێكدا جیھان لە رۆشنگەرى و من بێردەكەمەو كەواتە من ھەم و پرسيارەكانى بون و كەسى بركەرەو ھى نوپوہ بو بونگەرابى ھات و دواتر دەیەھا پرسيارى تری دۆزیو، ئیستاش بەھوى شۆرشى زانیاریەکان و ژمارەکان لە زەويیەو چووہ ناو ئاسمان و بو گەردونیت.

په یوه نډییه کانی به جیهانی بون و ئاسته ننگه کانی روژشنبیری کوردی و شوناس و کهلتور و زمان و نه بونی خالی هاوبه شی ئالوژن ، کوردستان به سهر چوار پارچه دا دابهش بووه هه ریه که بیان سهر به کهلتوریکی جیاوازه، چون جه ده لیک بکهینه وه؟ لای (علی حرب) شوناس ئاویتیه و روی جیاوازی ههیه نه کو ته نیا ره هه ند و رویه کی هه بیته و کهلتوریش ده کاته دو جوړ کهلتوری پیشه سازی ژیان له ریځگی سیسته مه کانی ماناو سهرچاوه کانی ده لالهت و سیسته مه کانی سیمبولیزمی ناهوشمه ندی خه یالی کوی نه ته وه یه که له نه ته وه کان یان هوژیک له هوژه کان دروستی ده کات. کهلتوره که ی تریش نه هلی روژشنبیری به ره مه می ده هینن.

چون خسته سهر و مانادار کردن و هه لوه شاننده وهی شته باوه کان بکهین؟ کوا فهره ننگ و به شارستانی کردن و کارکردن له و گونده جیهانیه ی شوین و زه مه نیشی گوژیوه؟ کامهیه نه و گوژانکاریانه ی له شه پوله کانی نوخواری و له ریځخراو و یانه و دهسته روژشنبیریه کاندای له حیزبه وه بو ده ولته کراوه؟ یاخود له و هه مو ئامرازو په یوه نډییه ی دروست ده بن؟ به رامبه ر بو کام مسوفه ده و زاراویه دانراوه؟ توانرا شیوه کرمانجی سهر و خواری بگه یه ننه ئاخافتن نه که یه کگرتن یاخود جیاکردنه وه؟ نه وه ی گرنکه بواری و هه ژانی روژشنبیری به و فیستیقالانه بو ناو یه کتر ناسین و شتی تر کراون و ده رکردنی سه ده ها روژنامه و گوژار و بلاو کراوه ناکریت.

سه خته بتوانین جیهانی چه مکی نوی دابه زرینین وه که (علی حرب) ئامازه به وه ده کات فیکری عه ربه ی هه تا ئیستا نه که یشتوته داهینانی زاراویه کی تاییه تی یان بینای جیهانی چه مکی نوی به شداری له ده ولته مه ند بونی فیکری جیهانیدا بکات.

چون به شداری گوژانه کان بکهین؟ چی جیاکاری و شوناسیکی روژشنبیری و کهلتوری راقه کرا؟ کاتی که شوناس پیویستی به کرانه وه ههیه له فه زای به ره مه مهیناندا، چی کرا بمانگوژنه وه له بیده نگیه وه بو پرسیار، له واقیعه وه بو زهویه کی داهینه رانه؟

ئایا زه مینه ی شوژش و ئاماده کاریه کانی چی بووه له بواره کانی مه عریفه و فه لسه فه و زانسته کاندای؟

چون جه ده لیک له سهر په یوه نډییه کافمان دروست بکریت، بو نه وه ی ده سه لاتیکی هاوشپوهی گه لان دابه زرینیت؟ نه ی چون بتوانریت باس له په یوه نډییه کانی ده سه لات و مه عریفه بکریت؟ کامهیه زهوی له دایک بونی ده سه لات و مه عریفه؟ کامهیه نه و پیگه تیوری و مه عریفی و زانستی و فه لسه فیانه ی ده سه لاتی کوردی له سهر دامه زراوه نه و راقه یه ی له ودرگرتنی تیوری جیهانیه وه کراوه؟ کامهیه ماناکانی ده سه لات و مه عریفه؟ ده بیته بگه ریینه وه بو ره که کانی فه لسه فه و زانسته کان نه که یشتوتینه ته زه مه نی سفر تیایاندا.

بزوتنه وه ی نه ته وه یی کورد بوته مایه ی گوژان له زور بواری شارستانی و کومه لایه تی و سیاسی و جیهانی تی و به هاوکیشه به و باره داخراو و دواکه وتوییه ی به درژیایی میژو کورد تی که وتوو و قوریانی گه وره ی داوه.

میژویشی ده که ریته وه بو میژوی دیرینی جیهان، به هژی سه ختی و چری و داخراوی ناوچه یی و ناوخیی و دهره وه و دوری له رژه لاتی ناوه راست و نه بونی سنوری دهریایی و هاوبه شی نه کردنی له گه شه سه ندنه کانی جیهاندا نه یوانیوه به شداری له په یوه نډی جیهانیتیدا بکات و سود له گه شه و قوتاغه کانی وهریگریته و به دابراوی ماوه ته وه تا سه ده ی 21 به بی به شداری له پریشکی نه و گوژانه گرنگ و ریشه ییه بالایانه ی له جیهاندا رویان داوه.

شوژشکی تیوری دانمه زرا، وهرچه خانیکی ریشه یی بکات و دوا ی راپه رینیش نه و گوژانکاریه ریشه ییانه نه کرا جگه له زانیاری وهرگرتن له تیوری جیهانی تیوریکی خو ی نه بووه.

کار و جیاوازی له نیوان سه نتریا لیزمی دیموکراتی شارو شاخدا نه کردوو، زیاتر له پرسپاره کانی پاراستنی ئاسایشی نه ته وه بیسه وه دریتزه به و تراپتیا دراوه، پیوسته بپرسین: کامه یه پیکهاته کانی ئاسایشی نه ته وه بی و ستراتژیو پروسیس و پلانه کانی چیه؟ سنور و جوگرافیا؟ نایا کومه لگه ی کوردی چون ده خویندریتته وه؟ ته کنه لوژیای نیه و نایتته کومه لگه یه کی پیشه سازی و زانستی کشتوکال و بازگانیشی نیه نایتته کومه لگه یه کی کشتوکالی؟ نایا چی پاشه که وتیکی نابوری و نامار و جیاکاریه که هه یه بو جهنگ و گرانی و روبه روبه وه ی پیشه هاتی ترسناک؟ کامه یه بواری بازگانیشی ته نیا که رتی تایبه تیه و هم بازار ره شیه ی لیکه وتوتسه وه، زور بواری نابوری ته و او پشتگویی خراوه؟ کامه یه سوپا و زانستی سه ربازی و معریفی بهر بلاوی جهنگ؟ ئاسایشی نه ته وه بیسه سه ره تا رهگ و ریشه ی نه ته وه و پیگه کانیه تی، ته مهش ته نجامی ته وه یه شوپرش خویندنه وه یه کی قولی بو ته و چه مکانه نه کردوو و نه یه توانیوه سو سیولژیایه کی تایبه ت به کومه لگه یه داپریتیت و پراکتیکی بکات چه مکه باوه کان بگوزیت به چه مکی نوی وهک (لینین و ماوتسی تونگ و هوشی منه و جوز جوز تیتوو شیمام خومه یی) و ده یانی تر له جیهاندا کردیان.

باس له خالی وهرچه رخان بکه یی ده بیت بگه ریتنه وه بو رهگ و ریشالی فهلسه فه و گوزانکاریه زانستی و معریفیه کان، ته وه ی چه مکی داهینان و گوزانی هه لگرتیت شوپرشه و پابه ندی خستنه سه ره له بواره کاند، وهک ته وه ی خوالیخوشبو (ناسری سویمانی) له سه ره دهقی قورئانی و فهرموده کان ده یکرد، یان (فاروق ره فیک) ده یه ویت له بواری بیرو فهلسه فه دا بیکات، یان کومه لیک هه لبارده ی روشنبیری له بواری ره خنه ده سه لات و معریفه دا ده یکه و کردنه وه ی ته ویتستگانه ی کاره با له فیزیای کاره با بییدا و کردنه وه ی پالوته ی نه وت به شیکن له داهینان، پیوسته با یه خ به که سانی داهیننر بدریت. ته رکی (روچیس دوبریه) یه که له بواری شوپرش و میدیولژیادا بیکات.

شوپرش بیرو و زانیاریه کان دامه زانندی فهزا و که شیکنی نوییه بتوانین به ره و جیهانیکنی داهیننر بچین. به هه ژان و گوزانکاری و هوشیار کردنه وه و تویتینه وه و پرسپار و گومان. هتد. هم وهرچه رخانه گرنگی ئیستایه هه تا له بواره کانی زانین و زانیاری و خویندنه وه و به ره مهیناندا مانای بیرو کردنه وه له ته رک و کار و گوزانکاریه له هه مو بنه ماو بونیاد و چه مکه سواوه کانه وه به ره و فهزای کراوه و داهینان.

*** / سودم له هه مو کتیبه کانی عه لی حه رب وهرگرتوه .

له گو قاری گو قاری شه نه له 2010/2/1 دا به ناو نیشانی (پرسپاره کانی روشنبیرو فهزای روشنبیری کوردی) دا بلا بوته وه. جاریکی تر ته بییدۆرم کرد و کورتم کرده وه.

1- أوهام النخبه أو نقد الميقف " علی حرب " - الغبعه الپانیه / 1998، المرکز الیقافی العربی / 38.

2- باسی کوتاییه کان / کردنه وه کانی به جیهانی بون و ته له زگه کانی شوناسنامه / علی حه رب / وهرگیپانی له عه ره بیسه وه سه لاه حه سه ن پاله وان / چاپی یه که م 2006 هه ولیر. 25.

له گو قاری ریبه ر ژماره (17) پایزی 2023 دا بلا بوته وه.